WSTĘP

Hongkong w potocznym wyobrażeniu kojarzy się z często uwidacznianą na zdjęciach olśniewającą panoramą miasta, ze stojącymi tuż przy zatoce Wiktorii licznymi wieżowcami, ekskluzywnymi sklepami i przepychem. Bez wnikania w szczegóły, wydaje się być miastem biznesu, bogactwa i blichtru. Potwierdzać to mogą zresztą niektóre wskaźniki ekonomiczne – PKB *per capita*, wolności gospodarczej, zgromadzonego kapitału, *etc*. Ten specjalny region administracyjny Chińskiej Republiki Ludowej (dalej: HKSAR – Hong Kong Special Administrative Region of the People's Republic of China) to jednak w ostatnich latach także historia deprywacji części mieszkańców oraz procesów wnikania Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) w struktury miasta. Co bardziej wnikliwi obserwatorzy utożsamiają Hongkong z zasadą „jedno państwo, dwa systemy", ale już tylko najwytrwalsi dostrzegają charakter przemian w Hongkongu po 1 lipca 1997 roku, a więc po oficjalnym „powrocie Hongkongu do macierzy" (przejęcie suwerenności nad regionem przez ChRL).

HKSAR może służyć jako interesujący kazus do analizy różnorodnych procesów społecznych i politycznych. Dzięki stosunkowo niewielkim rozmiarom łatwiej jest uchwycić całość struktury społecznej i politycznej, a czasami wyciągać względnie stabilne wnioski co do przyczyn i skutków przemian. HKSAR jest przy tym regionem z interesującym systemem ekonomicznym (ze względu chociażby na liczne leseferystyczne rozwiązania) i specyficznymi politykami publicznymi (w tym socjalnymi). W Hongkongu istnieją endemiczne rozwiązania

ustrojowe (chociażby w zakresie zasad wyborów do legislatywy). Region miesza w końcu różne tożsamości kulturowe i polityczne (np. Hongkończyk *vs* Chińczyk).

W niniejszej pracy, choć nie uniknie się nawiązań do zagadnień wyżej wskazanych, przedmiotem badań jest jednak inna wyjątkowość regionu, to znaczy charakter jego relacji z Chinami. W dniu 1 lipca 1997 roku Hongkong wrócił (część regionu po 99 latach, reszta – po nawet 150 latach administracji brytyjskiej) pod wyłączną zwierzchność Chińskiej Republiki Ludowej. Region Hongkongu stał się częścią Chin jako specjalny region administracyjny. Negocjacje brytyjsko-chińskie dotyczące przekazania Hongkongu Chińskiej Republice Ludowej doprowadziły do przyjęcia specyficznych rozwiązań formalnych w zakresie relacji władza centralna ChRL-Hongkong. Region powrócił do Chin, zachowując dużą odrębność (w tym m.in. własną walutę), możliwość utrzymania dotychczasowego systemu ekonomicznego i prawnego, ale stając się „nierozłączną częścią ChRL", w której suwerenną władzę sprawują Chiny, a całość tak wyznaczonej autonomii ma być utrzymana przez co najmniej 50 lat. Także geneza autonomii (negocjacje międzynarodowe) tworzy stan wyjątkowości przyjętych rozwiązań.

Po 1 lipca 1997 roku pojawiła się naturalna konieczność dostosowania systemu politycznego Hongkongu do nowej rzeczywistości, wynikająca chociażby z niemożności utrzymania poprzednich rozwiązań ustrojowych (ze względu na wcześniejszą formalną więź regionu z Wielką Brytanią) czy zastosowania w przepisach regulujących przejście Hongkongu pod władzę ChRL niedopowiedzeń, np. dotyczących możliwej demokratyzacji regionu oraz „zakazu działalności wywrotowej". Także społeczeństwo zderzyło się z koniecznością odnalezienia się w nowej rzeczywistości, m.in. głębszych niż wcześniej kontaktów z Chińczykami z Chińskiej Republiki Ludowej.

Charakter relacji ChRL-HKSAR ma więc status *sui generis*. Nie mamy do czynienia z państwem federalnym, protektoratem, kolonią, formą samorządu czy konfederacją. Jednym z ciekawszych pytań badawczych jest więc to, jak konceptualizować relacje ChRL-Hongkong

po 1 lipca 1997 roku. W niniejszej pracy pójdziemy jednak krok dalej i postaramy się prześledzić postępujący proces podporządkowywania Hongkongu ChRL, mimo ograniczeń, które zostały nałożone na władze centralne w Pekinie zasadą „jedno państwo, dwa systemy". Chiny nie ustają bowiem (w szczególności po 2003 roku) w próbach ograniczania autonomii politycznej Hongkongu i zbyt daleko idących (w opinii władz ChRL) pomysłów politycznych hongkońskiego obozu prodemokratycznego[1].

Pytania badawcze, które wyłaniają się w toku wstępnej analizy to: jaki jest cel działań ChRL w Hongkongu, czy jest on ściśle zdefiniowany w oparciu o jakiegoś rodzaju agendę lub strategię czy może w większym stopniu jest efektem reakcji na bieżące wydarzenia; jakie formalne i nieformalne instrumenty wpływu posiada władza centralna ChRL i które z nich wykorzystuje; które działania mają charakter zaplanowany; jakie zmiany w obrębie systemu politycznego następują w wyniku działań ChRL w Hongkongu; jakich płaszczyzn funkcjonowania systemu politycznego Hongkongu dotykają działania władz centralnych ChRL; jakie są różnice w postrzeganiu zasady „jedno państwo, dwa systemy" przez Hongkończyków i władze centralne ChRL; czy jest zauważalne zjawisko oddolnego procesu konwergencji Hongkongu z ChRL; do jakich konsekwencji społecznych prowadzą działania ChRL; co ewentualnie przyspiesza a co wyhamowuje procesy zmian?

Instrumentem analizy tych zjawisk będzie zaproponowany w pierwszej części pracy model „sinizacji politycznej". Jest on autorskim rozwiązaniem, ułatwiającym analizę przeobrażeń systemu politycznego w warunkach relacji z podmiotem o znacznej przewadze potencjału oraz skutków tego procesu. Choć nazwanie modelu pojęciem odnoszącym się do jednego podmiotu (Chin) może rodzić pytania o jego uniwersalność, wydaje się, że może on również być używany do określania relacji między innymi podmiotami o dużym zróżnico-

[1] Mianem „prodemokratycznego" określa się szeroki obóz środowisk postulujących demokratyzację Hongkongu.

waniu potencjałów, np. w odniesieniu do państw, w których istnieją duże różnice między systemami prawnymi, politycznymi i społecznymi, między władzą centralną a regionem. Oczywiście model może być zastosowany do bezspornego kazusu Makau i w pewnym stopniu do Tajwanu, a w przyszłości być może niektóre elementy modelu „sinizacji politycznej" będą mogły znaleźć zastosowanie w analizie relacji między ChRL a państwami sąsiadującymi (chociażby w zakresie stosowania instrumentu wpływu, jakim są projekty infrastrukturalne czy migracja). Zdaje się zresztą, że badania problemu zależności od wielkości podmiotu politycznego w procesie wpływania na niego sąsiada zaczynają się obecnie coraz szerzej rozwijać w literaturze politologicznej, na co wskazuje zwiększona liczba publikacji z tego zakresu w ostatnich latach[2].

Główną hipotezą postawioną w tej pracy jest twierdzenie, że sinizacja polityczna jest celowym działaniem władz centralnych ChRL, zaaktywizowanym szczególnie po 2003 roku i że ma ono prowadzić do podporządkowywania i upodabniania się systemu politycznego HKSAR w sferze normatywnej i afektywnej do rzeczywistości politycznej, ekonomicznej i społecznej Chińskiej Republiki Ludowej. Celem minimum ma być zdławienie prodemokratycznej opozycji. Sinizacja polityczna następuje głównie przy wykorzystaniu instrumentów nieformalnych, a istotną rolę w tym procesie odgrywa oczywista bliskość geograficzna i kulturowa (mimo konfliktów w tym obszarze) oraz wymiana handlowa. Działania ChRL dotykają zarówno struktury HKSAR i aktorów politycznych, jak i procesów formowania interesów, tożsamości i dyskursu politycznego. Tempo sinizacji jest różne w zależności od sinizowanego obszaru i siły działających tam prodemokratycznych aktorów politycznych. Oficjalnym celem władz centralnych nie jest bezpośrednia ingerencja czy formalna likwidacja autonomii regionu. Niemniej zauważalne jest powstawanie zjawiska sinosceptycyzmu, czyli zwięk-

[2] *Cf.* Ying-ho Kwong, Wong Mathew Y.H., *State size and democratization in hybrid regimes: the Chinese island cities of Macau and Hong Kong*, „Island Studies Journal" 2017, vol. 12, no. 2.

szającej się niechęci części Hongkończyków wobec Chin kontynentalnych.

Przy tak postawionej hipotezie trzeba wyróżnić zmienną zależną oraz zmienną niezależną. Zmienną zależną w tym badaniu jest system polityczny Hongkongu, zaś niezależną proces politycznej sinizacji dokonywany przez władze ChRL. Zakładamy bowiem, że proces sinizacji wpływa na fukcjonowanie systemu politycznego Hongkongu.

Zaproponowany model „sinizacji politycznej" będzie zastosowany do analizy przemian w HKSAR, zweryfikowana będzie więc jego spójność z zebranymi danymi empirycznymi oraz, miejmy nadzieję, jego użyteczność wyjaśniająca. Badacz może wątpić w sens badań dość małego podmiotu politycznego, jakim jest Hongkong, jednak przeobrażenia społeczne i polityczne w tym regionie mogą ilustrować uniwersalne mechanizmy społeczne i polityczne, co zostało dowiedzione we wcześniejszej pracy autora dotyczącej „rewolucji parasolkowej" i mechanizmów powstawania wybuchów społecznych[3].

Podkreślić należy specyfikę podjętych badań. Będą one prowadzone z perspektywy analizy systemowej bliższej badaniu struktury państwa, niż stosunków międzynarodowych. Pamiętać trzeba bowiem o specyfice relacji władza centralna-HKSAR. Mimo dużej autonomii Hongkongu, nie mamy tu do czynienia z dwoma podmiotami stosunków międzynarodowych (choć HKSAR może mieć swoją reprezentację zagraniczną) lecz ze stosunkami między państwem i specyficzną strukturą wewnątrzpaństwową i w związku z tym w dużym stopniu z instrumentami wpływu zastrzeżonymi dla centralnych władz państwa względem regionu (np. interpretacja przepisów prawa).

Specjalny Region Administracyjny Hongkong można postrzegać jako uporządkowaną całość wyróżniającą się z otoczenia, jakim jest Chińska Republika Ludowa. Hongkong znajduje się pod wpływem *wejść*, którymi są impulsy płynące od centralnej władzy Chin. W Hong-

---

[3] Łukasz Zamęcki, *Rewolucja parasolkowa w Hongkongu. Przyczyny, przebieg, następstwa*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018.

kongu dochodzi również do konwersji wewnątrzsystemowej, będącej efektem akomodacji, ignorowania i odrzucania części sygnałów płynących z otoczenia. Istotną rolę w procesie konwersji odgrywają również uwarunkowania endogeniczne, które także będą badane.

Przyjęcie przedstawionego kierunku badań implikuje przekonanie autora o chęci władz centralnych ChRL do zmiany rzeczywistości politycznej HKSAR już teraz, bez konieczności czekania na koniec 50-letniego okresu przejściowego zapisanego w umowie regulującej przejście regionu pod suwerenną władzę Chińskiej Republiki Ludowej. W pracy zauważalne są inspiracje teorią dyfuzji reżimów politycznych czy konwergencji powstałej w latach 60. XX wieku, opisującej możliwe zbliżenie systemu polityczno-społeczno-ekonomicznego bloku zachodniego i wschodniego do analizy procesu relacji Pekinu z Hongkongiem. Inspiracja budowy modelu „sinizacji politycznej" pochodzi również z badań nad zależnością i imperializmem w stosunkach międzynarodowych. W projekcie badawczym oprócz próby adaptacji teorii konwergencji powstałej w obrębie teorii modernizacji społecznej, wykorzystana zostanie również kategoria relacji klientelistycznych (Pekin jako patron, podmioty w Hongkongu jako klienci). Pomocne, choć oczywiście ryzykowne ze względu na odmienność procesów, będą ustalenia badaczy integracji europejskiej (np. w zakresie procesu europeizacji). Zastosowane ujęcia teoretyczne powinny przynieść różne punkty widzenia relacji ChRL-Hongkong, a także przyczynić się do tworzenia ogólniejszych wniosków teoretycznych.

W tle dyskusji czytelnik z pewnością zauważy kwestię demokratyzacji regionu, a zatem teorie demokratyzacyjne. Jeszcze w trakcie negocjacji sino-brytyjskich padła bowiem obietnica demokratyzacji reżimu Hongkongu, która została nawet zapisana w Ustawie Zasadniczej HKSAR i jest istotną determinantą dyskusji o przemianach politycznych regionu.

Z reguły wobec państw, które traciły status kolonialny bądź zbliżony do kolonialnego lub przestawały mieć charakter zależny od innych podmiotów stosunków międzynarodowych oczekiwano wejścia na ścieżkę demokratyzacji i (po II wojnie światowej) przyjmowania reguł gospodarczych promowanych w ramach systemu Bretton Woods.

W odniesieniu do Hongkongu również myślano o demokratyzacji, w związku z obietnicą zawartą w porozumieniach sino-brytyjskich oraz wynikających z teorii modernizacyjnych przekonań, że wysoko rozwinięty gospodarczo podmiot w sposób nieunikniony będzie się demokratyzował. Siła środowisk prodemokratycznych zostanie przedstawiona w dalszej części pracy. Z drugiej jednak strony, wielu komentatorów w przededniu przekazania suwerenności nad Hongkongiem ChRL ostrzegało, że Hongkong stanie się częścią autorytarnego państwa, niechętnego procesom demokratycznym. To zderzenie wizji jest równie ciekawym przedmiotem badań.

W związku z postawionymi w pracy pytaniami badawczymi, monografia została podzielona na pięć rozdziałów. W pierwszym rozdziale zaprezentowano autorski model „sinizacji politycznej", bazujący na wspomnianych inspiracjach teoretycznych i dotychczasowych badaniach relacji ChRL-HKSAR. Rozdział drugi i trzeci to w istocie przedstawienie uwarunkowań procesów sinizacyjnych. Drugi rozdział został poświęcony analizie historycznych, ekonomicznych i społecznych determinant obecnej sinizacji politycznej regionu. Ich ukazanie umożliwi wskazanie przeobrażeń systemu HKSAR. Kolejna część pracy to analiza formalnego statusu Hongkongu, wynikającego z ukształtowanej w drodze negocjacji, ideologicznych założeń oraz praktyki funkcjonowania, zasady „jedno państwo, dwa systemy" (aplikacja zasady). Zagadnienia te tworzą również ramę procesów sinizacyjnych. Czwarty rozdział, analizujący cel i wykorzystywane instrumenty sinizacji politycznej regionu, to w istocie rzeczy opis przebiegu procesu sinizacji. Ostatnia część pracy poświęcona została skutkom sinizacji w podziale na trzy wymiary polityki – *polity*, *policy*, *politic*s. Przyjęcie takiego ujęcia zmian może wydawać się dyskusyjne, jednak dosyć dobrze pokazuje wpływ ChRL na różne poziomy zarządzania regionem. Rozróżnienie zagadnień z rozdziału czwartego (instrumenty sinizacji) i rozdziału piątego (obszary zmian) nie jest łatwe, ale ma na celu wskazać narzędzia stosowane przez władze ChRL do zmian w systemie politycznym HKSAR oraz wybrane konsekwencje działania tych instrumentów.

Niniejsza praca jest efektem badań prowadzonych przez autora głównie w latach 2012–2018 dotyczących różnych aspektów przemian systemu społecznego i politycznego Hongkongu. Poszczególne elementy były więc weryfikowane podczas sześciu wyjazdów badawczych do Hongkongu, w trakcie których prowadzone były wywiady pogłębione, eksperckie oraz swobodne z pracownikami naukowymi, lokalnymi politykami oraz dziennikarzami[4], a także zogniskowane wywiady grupowe ze studentami hongkońskich uczelni. W sposób oczywisty w trakcie wyjazdów prowadzona była również kwerenda biblioteczna. Poszczególne kierunki badań autor miał możliwość weryfikować w trakcie krajowych i międzynarodowych konferencji naukowych zarówno w Hongkongu (m.in. w trakcie Hong Kong Political Science Association Annual Conference, jako członek Hong Kong Political Science Association), jak i w trakcie kongresów International Political Science Association.

Wybrane aspekty badań autora były już prezentowane w postaci publikacji prac monograficznych i artykułów. Z punktu widzenia niniejszej pracy istotna jest podjęta w 2014 roku częściowa konceptualizacja sinizacji politycznej w artykule *Sinizacja polityczna Hongkongu* opublikowanym w piśmie „Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne". Inne ważniejsze prace to m.in. *Rewolucja parasolkowa w Hongkongu. Przyczyny, przebieg, następstwa* (Warszawa 2018); *Democratization dilemmas in the Hong Kong Special Administrative Region* [w:] *Dilemmas of Contemporary Asia. Deliberations on Politics*, pod red. J. Marszałek-Kawy (Toruń

[4] Skrupulatny recenzent może zwrócić uwagę na unikanie podawania przez autora nazwisk rozmówców w miejscach gdzie przywoływane są rozmowy. Autor ma świadomość tego uchybienia, niemniej rzadko kiedy wspomniani interlokutorzy godzili się na publikację nazwisk, obawiając się możliwych konsekwencji swoich wypowiedzi. Hongkong nie jest oczywiście regionem autorytarnym, ale jak zobaczymy, zdarzają się negatywne konsekwencje wobec pracowników nauki czy dziennikarzy prezentujących postawy antypekińskie. Potwierdzeniem odbycia rozmów, wywiadów i fokusów mogą być zdjęcia znajdujące się w archiwum autora, nagrania rozmów, maile, potwierdzające umawianie wizyt czy świadectwa osób w nich uczestniczących (chociażby dr. Jarosława Szczepańskiego, który uczestniczył w dwóch wyjazdach badawczych autora, jako wsparcie w badaniach).

2013); *Znaczenie zasady „jedno państwo – dwa systemy" dla utrzymania stabilności relacji Chińska Republika Ludowa-Hongkong* („Wrocławskie Studia Politologiczne" 2014, nr 16); *Can the concept of „Europeanisation" prove useful in the study of Hong Kong-mainland China relations?* („Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne" 2015, nr 4) oraz *Hong Kong Youth Radicalization from the Perspective of Relative Deprivation* („Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations: An International Journal" 2018, Vol. 4, No. 2).

Wyniki badań były wielokrotnie przedstawiane na konferencjach i seminariach, ale najowocniejsze były te dyskusje, w których brali udział pracownicy hongkońskich uczelni. Większość badań hongkońskiego systemu politycznego była bowiem, z oczywistych powodów prowadzona przez miejscowych naukowców. Do wyróżniających się badaczy należą: Joseph Cheng, Peter Cheung, Ma Ngok, Sonny Shiu-Hing Lo, Steve Tsang, Wai-man Lam. Prace tych osób i rozmowy z częścią z wymienionych autorów były istotnym wkładem w proces badawczy.

Wśród polskich badaczy tematu z pewnością należy wskazać Jana Rowińskiego i Wojciecha Jakóbca, autorów publikacji *System konstytucyjny i przedstawicielski Specjalnego Autonomicznego Regionu Administracyjnego ChRL Hongkongu*. Książkę tę polski czytelnik, poznający dopiero zagadnienia hongkońskiej polityki, może traktować jako podstawową. W niniejszej pracy autor celowo unikał szczegółowych opisów ustroju konstytucyjnego Hongkongu przyjmując, że ma ona mieć charakter badawczy a nie opisowy. Czytelnik powinien więc zacząć lekturę od wyżej wspomnianego opracowania. Warto zwrócić uwagę, że nomenklatura pojęć używanych przez Rowińskiego i Jakóbca oraz autora tej publikacji nie zawsze się pokrywa.

Autor chciałby w tym miejscu podziękować pracownikom Hong Kong Baptist University, Hong Kong University oraz Education University of Hong Kong za pomoc w organizacji badań terenowych w Hongkongu. Dzięki ich pomocy możliwe było przeprowadzenie wywiadów eksperckich i pogłębionych, organizacja grup fokusowych czy kwerendy biblioteczne w trakcie kilku wyjazdów naukowych.